

Írások az Akadémia helyzetéről
(Kardos Julianna, Kenesei István, Laki Mihály)

*
Soós Eszter Petronella:
Kinek kell(ene) itt elnöki(bb) alkotmány?

*
„Befogja a száját, és mindent elvisel”
– interjú Budavári Ágotával, a Sportkórház pszichológusával
(Simon Andrea)

*
Ha kiderül, a mamád megfigyelte mások életét
– Forgách András *Élő* kötet *nem marad* című könyvének
olaszországi fogadtatásáról

*
ÉS Irodalom: Becsy András, Csehy Zoltán, Hartay Csaba,
Németh Ákos, Terék Anna, Totth Benedek, Vandlik Katalin

ÉLET ÉS

IRODALOM

IRODALMI ÉS POLITIKAI HETILAP

VÁNCSA ISTVÁN:

Córesz

Kórházi mellékhelyiség, se vécedeszka, se kilincs, se papír. Szappant keresni már eszünkbe se jut, tekintve, hogy néhol a vízcsap is hiányzik. Az egyik ápolónő szerint a betegek hazaviszik, ezt megértjük, elfogadjuk. A magyar kórházi reterátók vízcsapjai csakugyan guszták, az otthonába bocsátott beteg pedig örömmel visz magával valami emléktárgyat, a vízcsap épp kézre esik. Eltávolításához kell egy állítható csavarkulcs, esetleg csavarlazító is, ám a lényeg nem ebben áll, hanem abban, hogy minden hiányzó kórházi vízcsap sikertörténet, mellyel hazánk bennünket a búvkörébe von. A történet főhőse a gyógyult, optimista, jövőbe tekintő volt beteg, aki vízcsapjával együtt a főbejáraton át hagyja el a gyógyintézetet, noha éppenséggel a prospektúrán keresztül is távozhatna akár.

Amit ilyenkor érzünk, nem egyéb, mint a mindennapi hazaszeretetet, ezt a legilletékesebb személytől, magától a kormányfőtől tudjuk. Amiképpen azt is, hogy a mindennapi hazaszeretet akkor valósul meg, amikor hazánk bennünket a saját búvkörébe. Orbán az MTI tudósítása szerint a Tokaji Vízitúra Központ csütörtöki ünnepélyes átadásán tárta föl a nemzet színe előtt ezeket a titkokat, hozzátéve, hogy a Tokaji Vízitúra Központ egy olyan program része, melynek révén a hazaszeretet természetes módon válik megélhetővé, s amely azokat is a nemzeti közösség részévé teszi, akik nem érzék magukat odatartozónak.

Semmiképp se állítjuk, hogy ez a fejtegetés problémamentesen követhető, de hát a magvas gondolatok dekódolása munkával jár. Wittgensteint vagy Derridát se mindig értjük elsőre, sőt néha másodjára se. Orbán annyiban különbözik tőlük, hogy a nagyérdeműnek időnként legalább fogódzókat nyújt. Arról is beszélt például, hogy a haza szeretete nem megy a másik magyar szeretete nélkül, „de ez nehéz dolog, mert a mi fajtánkat nem olyan könnyű szeretni”. Tegyük gyorsan hozzá, hogy magunk is így látjuk, ezért aztán Orbánt és a kegyeit élvező magyarokat sohase próbáltuk megszeretni, és ilyesmit továbbiakban se tervezünk. Ő e tekintetben bizakodóbb. „Ha együtt csináljuk a dolgokat, minden azonnal működni kezd” – mondta a Facebookra posztolt videójában, szerintünk azonban ebben téved. Ha valamennyien együtt fosztogatnánk az államkincstárt, akkor mindenkinek kevés jutna, a cél viszont nem ez. A cél az, hogy az ő kevésse szerethető fajtájuknak nagyon sok jusson, a többieknek viszont semennyi. Ennek a metodikája ki van dolgozva, bevált, működik, azon javítani már nem, legfeljebb rontani lehet.

Más a helyzet azoknál, akiknek a tudatában az orbáni értelemben felfogott caritas patriae a világot tartósan átstrukturálja. Az úgynevezett „mindennapi hazaszeretet” akkor valósul meg, amikor a polgár nem fásult beletörődéssel veszi tudomásul, ami körötte folyik, hanem kacag, ujjong, zászlaját magasba emeli. Vagyis csakugyan úgy gondolja, hogy akik őt a nap huszonegy órájában folyamatosan markecolják, azok őneki nem ellenségei, hanem társai, velük együtt építi a szebb magyar jövőt, és velük együtt védelmezi a gonosz áradattól, amely a határainkon kívül mindenütt hömpölyög. Hagyományos módszerek használata mellett olyan mennyiségű tudatmódosító szert kéne ehhez fogyasztatni, hogy amilyen hamar lehet, a magyarok a

2018. június 12-én 10.36-kor az MTA Titkárságára e-mail érkezett az Innovációs és Technológiai Minisztérium jogi osztályáról. Ebből címzett megtudta, hogy: „A Magyarország 2019. évi költségvetésének megalapozásáról szóló előterjesztéséhez kapcsolódóan (...) szükséges a kormány részéről olyan kezdeményezés előkészítése, amely javaslatot fogalmaz meg a Magyar Tudományos Akadémia működését is érintően a kutatási-fejlesztési forrásoknak az innovációért és technológiáért felelős miniszter által vezetett minisztérium költségvetési fejezetében való megtervezésére. Ennek érdekében készült el a Magyar Tudományos Akadémiáról szóló, 1994. évi XL. törvény módosítása, amelyet szíves véleményét kérve küldök meg.”

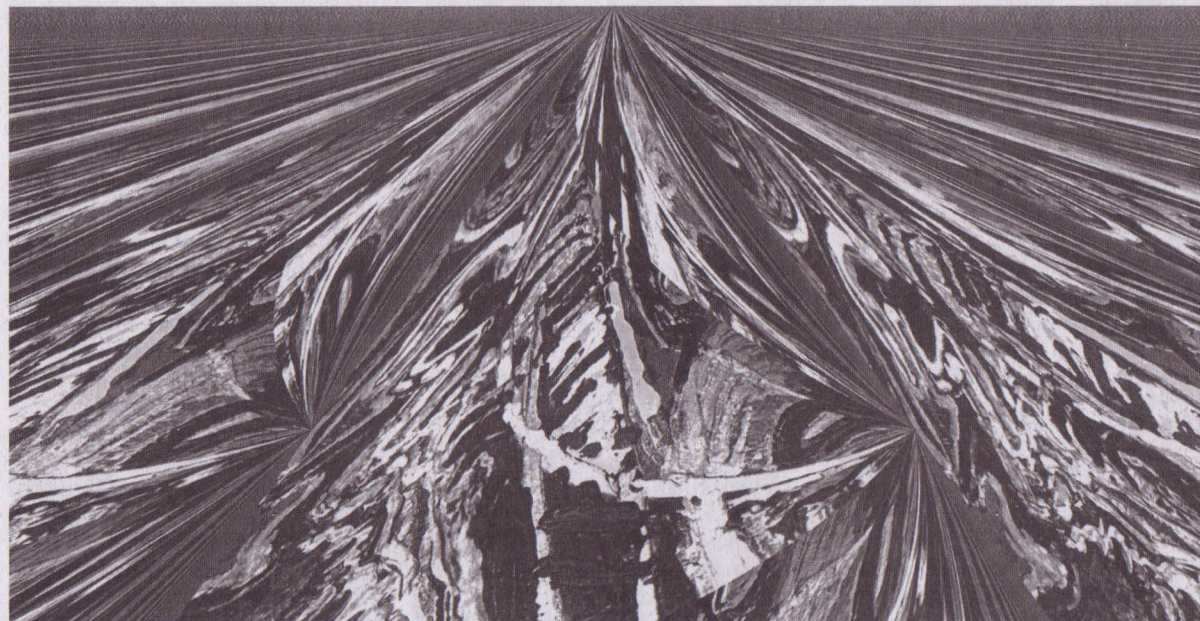
A levél megírására és elküldésére beosztottjának megbízást adó dr. Gazsó Balázs közigazgatási államtitkár (aki 33 éves, korábban Fidelitas-vezető, 2013-ban a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar Deák Ferenc Továbbképző Intézetében szerzett ingatlanforgalmi szakjogász diplomát) mindössze 54 percet adott a titkárság vezetőjének, valójában Lovász Lászlónak, az MTA elnökének (70 éves, Széchenyi-nagydíjas, Bolyai-nagydíjas, valamint Bolyai János alkotói díjas és Wolf-díjas magyar matematikus, egyetemi tanár. A Magyar Tudományos Akadémia és az amerikai National Academy of Science rendes tagja. A számítógép-tudomány világhírű kutatója. 2006 és 2011 között az Eötvös Loránd Tudományegyetem Matematikai Intézetének igazgatója. 2014 óta a Magyar Tudományos Akadémia elnöke), hogy tegye meg észrevételeit. (Aligha gondolhatta, hogy a főosztályvezető dönt ebben a kérdésben.) A szűk határidő betartása volt – lett volna – a feltétele annak, hogy „az egyeztetett szövegjavaslat a Magyarország 2019. évi költségvetésének megalapozásáról szóló törvényjavaslatba beépülésre kerülhessen”.

Nincs elvonás

A 2019-es költségvetés-tervezetben 2018-hoz képest alig változnak a Tudományos Akadémia költségvetési kiadásai és költségvetési támogatása. A költségvetési kiadások néhány millió

LAKI MIHÁLY:

54 perc + 5 nap

Biczó Antal: Festménymező

nyé „Szabadság és felelősség” fejezetének X. cikkében foglalt jogok érvényesüléséhez, azaz a tudományos kutatás szabadságához és az MTA köztestület és intézményei közfeladatellátás során szükséges működésbeli függetlenségének megtartásához. A Vezetői Kollégium felkéri az Akadémia elnökét, hogy ha az MTA érdekeit jelentősen csorbíto kormányzati intézkedés történne, hívjon össze rendkívüli Közgyűlést.”

Változatlan formában

A válaszelevéllel az Akadémia nem érte el a célját: június 13-án reggel a kormány (a pénzügyminiszter) – tárgyunk szempontjából változatlan formában – az Országgyűlésben benyújtotta a T/503 sz. költségvetési törvényjavaslatot Magyarország 2019. évi központi költségvetéséről. (A törvényjavaslatot még nem tárgyalta meg az illeté-

tek kutatási témáinak meghatározásáról, ezek támogatási arányairól és formáiról, az intézetigazgatók, vezető kutatók kinevezéséről az Akadémián eddig is alkalmazott eljárás szerint kell hogy döntés szülessen.” Valamint „elengedhetetlen, hogy a tudományos pályázatok értékelését és a döntéshozatalt a terület legjobb szakértőiből álló akadémiai bizottságok végezzék”.

Az ülés utáni sajtótájékoztatón Palukovics miniszter azt mondta, hogy „ez a lépés nem sérti semmilyen módon az MTA érdekeit és autonómiáját. Hiszen ezt a forrást az MTA meg fogja kapni. Annyi változás lesz, hogy megállapodunk bizonyos nagyobb ügyekben.” A Magyar Televízió 1. csatornájának adott interjújában pedig hangsúlyozta, „hogy a kormány nem szól bele, mit lehet kutatni és mit nem. De >meg kell határozni azokat a kutatási területeket, amelyek

mi lesz a hatásköre, a miniszter nem tudta a közönséggel. Míg itt teljes a bizonytalanság, az akadémiai törvény ügyében a kormány továbbra is tartja magát eredeti tervéhez: a június 19-én benyújtott, „Magyarország 2019. évi központi költségvetésének megalapozásáról” szóló törvényjavaslatában változatlan, az MTA-nak június 12-én elküldött (fentebb olvasható) szöveggel módosítaná az akadémiai törvényt.

Diskusszió

Június 18. délutánjáig így jöttek a bájos tények (copyright Eörsi István). Rekonstruált történetünk, amelyben nem tértünk ki a sajtóban megjelent véleményekre, vélekedésekre, a tiltakozási akciókra és a beszédesebb hallgatásokra, sok mindent elárul a kormány szándékairól, működési módjáról és stílusáról. Kiderült, hogy az akadémiai törvény

pontosítási hajlamának. Amely a NER rendszerében nem az érintettek megállapodásain alapuló együttműködés, hanem a felhasználható pénzek az államigazgatás valamely intézményénél elhelyezése. Számos negatív eset (lásd a KLIK történetét) sem rendítette meg a hatalom birtokosainak bizalmát abban, hogy az egy kézben tartott források elosztása gyakran magasabb költségekkel, téves megosztásokkal, hosszabb döntési idővel járt. Átvették a forrásokat, de nem szabályozták az elköltés és az ellenőrzés módját.

Történetünk szempontjából nem érdektelen, hogy az innovációra, kutatásra szánt költségvetési források egy része nem került az ITM egységes koordinációjába. A Nemzeti Agrárkutatási és Innovációs Alap (1799 millió) és a Magyar Művészeti Akadémia kutatóintézete (160,6 millió forint) továbbra is a régi módon, a központi költségvetésből jut támogatási és fejlesztési forrásokhoz.

Bennük jobban bízna a kormány, mint a Magyar Tudományos Akadémiában?

Az esetleges bizalomhiánynak aligha oka valamiféle rendszerszerű léha pénzkezelés. Tudomásunk szerint az MTA központi intézményeiben, kutatóintézeteinél, kutatóhelyeiben nem volt jelentős korrupciós botrány az elmúlt években. Ami nem zárja ki, hogy volt gondatlan, részrehajló beszerzés, hogy a sikertelen kutatások költségei nem térültek meg.

Az akadémikusok, akadémiai doktorok, köztestületi tagok vagy az MTA politikai kötődései, nézetei, választási preferenciái sem magyarázzák a bizalomhiányt, gyanakvást. Az MTA nem ellenállási központ. Az akadémikusok, nagydoktorok, köztestületi tagok jelentős része feltétlen híve a jelenlegi kormánynak, mások – kutatási terveik érdekében készek együttműködni a mindenkorai kormánnyal.

Talán innen a gyanakvás

Az akadémiai világ tagjai – bármilyen politikai szimpátiával rendelkeznek is – az MTA (a tudományos világ) sajátos ösztönzési-előmeneteli rendszerben tevékenykednek. Ahol nem a NER

sok pedig 478 millió forinttal növekedett az előző évhez képest. A kiadási és támogatási tételek egymáshoz viszonyított arányai sem módosulnának a tervek szerint. Nincs újabb pénzelvonás, a támogatások belső arányai sem változtak. Az MTA és kutatóintézetek pénzüknél maradnak.

Jelentősen módosulna azonban a kifizetési hely. A központi költségvetés ITM-fejezetébe kerülne a kutatóintézetek, kutatóhelyek támogatása, az európai uniós és hazai kutatóintézeti pályázatok támogatása, az infrastruktúrafejlesztés és központi kezelésű felújítások, a kiválósági programok és a kutatói pályázatok támogatása is. Láthatóan azért akarja megváltoztatni a kormány az akadémiai törvényt, hogy a költségvetésből az MTA-nak eddig közvetlenül juttatott támogatási tételeit 2019-ben már az ITM-től kapják a kutatóintézetek és kutatóhelyek.

Az MTA érvei és lépései

Az MTA még aznap (június 12-én) elküldte válaszát a közigazgatási államtitkárnak. Az MTA Jogi és Igazgatási Főosztály vezetője levelében nem hagyja szó nélkül az érdemi véleményezésre nem elegendő 54 perces határidőt. „A felek véleménynyilvánítását lehetővé tevő egyeztetés nem történt.” Ez azért is elfogadhatatlan, mert „az MTA meg kívánja őrizni törvényben rögzített jogosultságait. Ezen jogok esetleges módosításáról az Országgyűlés olyan koncepció ismeretében dönthet, mely a joggyakorló és a változást kívánó Kormány érveit is ismerteti.” A főosztályvezető asszony felhívta a figyelmet arra is, hogy kormány lépéseinek nem voltak előzményei: a költségvetési kiadások és támogatások felhasználásáról „az MTA tevékenységéről és eredményeiről” korábban az országgyűlésnek és a kormánynak adott tájékoztatásokra és beszámolókra „változást előirányzó javaslat, észrevétel nem érkezett”. Továbbá: „A jelen tervezet elválasztja a közfeladat ellátásnak a kötelezettségét és pénzügyi fedezet feletti rendelkezési jogot, amit az MTA nem tud támogatni.”

A levél elküldésének napján összeült Vezetői Kollégium (mta.hu) „határozott álláspontja, hogy az MTA ragaszkodik a Magyarország Alaptörvé-

van az általános és a részleges vita.)

Az ITM csak ezt követően, a június 14-én kiadott közleményében ismertetve, indokolta álláspontját: „Az Innovációs és Technológiai Minisztérium (ITM) feladatai közé tartozik annak felügyelete, hogy egyrészt a hazai forrásokat az intézmények a lehető leghatékonyabban használják fel, másrészt hogy az érintettek az elérhető uniós források teljes körű lehívása érdekében a lehető legjobb konstrukciókra igényeljenek támogatást. Ezért született döntés arról, hogy az állami intézményeknél lévő, kutatásra fordítható, összesen közel 70 milliárd forintnyi forrás allokálását a jövőben az innovációs tárca koordinálja. Így a felsőoktatási intézmények kutatás-fejlesztésre fordítható jelenlegi 29,1 milliárd forintos támogatása, az Országos Tudományos Kutatási Alapprogram 12,7 milliárd forintos teljes költségvetése és a Magyar Tudományos Akadémia kutatásban hasznosuló 28,1 milliárd forintos költségvetési támogatása az ITM egységes koordinációjába kerül. Az intézmények a jövőben is a korábbiakkal megegyező módon igényelhetnek támogatást különböző projektjeikre, de a kutatási területek prioritásait a források minél hatékonyabb felhasználása érdekében, az egyetemek, az Akadémia és a vállalatok érdekeit szem előtt tartva és összehangoltan kell kijelölni, ezt szolgálja az egy fejezetben történő tervezés is.”

Másnap, június 15-én a MTA elnöksége rendkívüli ülést tartott, amelyen részt vettek a kutatóközpontok és -intézetek vezetői, valamint (élt a meghívással) Palkovics László miniszter is. Az elnökségi tagok által „teljes egyetértésben elfogadott” állásfoglalás megerősítette a vezetői kollégium korábbi döntését. Ezek szerint „a 2019. évi költségvetési törvény és az MTA tv. módosításának előkészítése az Akadémiával való előzetes konzultáció nélkül történt, ezért javasolja, hogy a konzultációra időt engedve a törvényjavaslatok ne kerüljenek az Országgyűlés számára előterjesztésre.”

Továbbá: „Az intézethálózat fenntartására tervezett állandó, a kutatások témájától független (alapfeladatokkal kapcsolatos) bér- és működési költségek az Akadémiánál kell hogy maradjanak; az intézetek és kutatóközpont-

osztásokor», és ehhez egy MTA-val közös, tudós emberekből, akadémikusokból, egyetemi rektorokból álló munkacsoport felállítására tett javaslatot. Vagyis a pénz a minisztériumnál lesz, és a legfontosabb kérdésekről a kormány által összeszervezett munkacsoport dönt.” Azt, hogy a felállítandó bizottság tagjait ki, mikor és hogyan delegálja, hogy

módosítása ugyan a pénzről, de mégsem a pénzről szól. A vita tárgyát képező, az MTA számára létfontosságú összeg a kormány (a költségvetés) kiadásain belül elhanyagolható. Talán ezért is nem csökken az MTA kutatóintézeire szánt összeg, nincs elvonás.

A kormány mégsem tudott, akart ellenállni a Kornai János által leírt köz-

cia-résztételben mért nemzetközi tudományos versenyképesség az előmenetel, a tudományos fokozat-szerzés és a szakmai tekintély elengedhetetlen feltétele. Ez a rendszer tele van ellentmondásokkal, gyakori a visszaélés, a verseny tartós kiiktatása. Am ahol egy ismeretlen 33 éves arrogáns fiatalember aligha ugráltathat világhírű tudósokat.

„Amit egyáltalán meg lehet mondani...”

(Wittgenstein)

A hetvenes évek közepe táján történt, hogy világklasszis kémikus kollégám egy Wittgenstein-idézetet „keretezte” beszélgetésünket az intézet folyosóján: „...amiről pedig nem lehet beszélni, arról hallgatni kell”. Az apropóra már nem is emlékszem, valójában bármi lehetett a politikai narratívában, hiszen diktatúrában éltünk. A hallgatás ára a felejtés, ami akkoriban nem tűnt súlyos árnak. Ez idő tájt gyakran kirándultunk együtt a budai hegyekbe, Ludassy Mária, Donáth Ferenc, Radnóti Sándor és én. Édesapám váratlan halála után Donáth Feri volt az az ember, akihez nagyon kötődtem, szinte példaképem lett. A kirándulás alatt Feri kissé hátramaradt, majd megkért arra, hogy csináljak xeroxmásolatot arról a tenyerényi, ceruzával írt üzenetről, amelyet Nagy Imre a sznagovi fogságban írt. Ebben Nagy Imre arról informálja Losonczy Gézát, hogy nem vállalt pozíciót a Kádár-kormányban. Feri a másolatot Svájcban élő történész barátjának juttatta el, és megkért arra, hogy hallgassak róla, még Sándornak se említsem. Így is történt, egészen Donáth Feri haláláig.

A másik nevezetes történet a hallgatásról abból az időből származik, amikor Könczöl Csaba barátunk elhozta Jevgenyij Jevtusenkót hozzánk vendégségbe. Körbeültük a költőt, aki mesélt, nem is annyira a költészetéről, hanem a politikáról. „Egyszer meghívást kaptam Hruscsov dácájába, kivitt a kertbe, és Hruscsov ott egy nagyon furcsa dolgot mondott: - Zsenya! Neked lesznek írásaid, amelyeket a nagyközönségnek írsz, és mindig lesznek olyanok, amelyeket csak az asztalfiókodnak.” Ekkor megkérdeztem, hogy ez miért furcsa. „Mert igaz” - hangzott Jevtusenko válasza.

Az idézet kipontozott része is önálló életre kelt, a rendszer értelmiségi ellenzékének viselkedését egyre inkább meghatározó jelmondatná vált. „Amit egyáltalán meg le-

het mondani, azt meg kell mondani világosan.” Ez különösen '56 emlékezete miatt vált fontossá, és a brémai útrajról hazatérő Vajda Misu országos barátunk és a demokratikus ellenzék „molínója” lett.

Történeteim hasonlatossága a jelen „viselkedéspolitikájához” nem a véletlen műve.

Meg kell tehát mondani világosan, hogy Magyarország (kormány) nem biztosítja a tudományos kutatás szabadságát, nem védi a Magyar Tudományos Akadémia szabadságát, és nem tartja be az alaptörvényben előírt tartózkodási kötelezettségét: „Tudományos igazság kérdésében az állam nem jogosult dönteni, tudományos kutatások értékelésére kizárólag a tudomány művelői jogosultak.” A korábbi közvetlen akadémiai költségvetési támogatás kétharmadát (28 Mrd Ft) jövőre a Palkovics-minisztérium (ITM) közreműködésével kapja, ha és amennyiben „megfelelő” megállapodást tudnak kötni. A korábban közvetlen MTA bér- és rezsitámogatást (17 Mrd Ft) tehát a kutatóintézetek a minisztériumtól kapják, ha és amennyiben. Hasonló sorsra jut a támogatott kutatóhelyek rezsi- és bérköltsége, továbbá az eddigi MTA-szerződéses pályázatok, mint a Lendület, EUHUNKPT, FIKU, *postdoc* etc. Ezek a jogcímek megszűntek, legalábbis az ITM fejezet tervezet költségvetési soraiban nem találhatók. Ekkor még nem szóltunk arról, hogy kik lesznek azok a nem tudományos hivatású „értékelők”, akiknek feladata meghatározni a források felhasználásának tartalmát, az egyetemekkel való szorosabb együttműködést, illetve a pályázatokat és teljesítésigazolást.

Kardos Julianna

professor emeritus

MTA Természettudományi Kutatóközpont,

a Stádium 28 kör ügyvivője